

Мамбетжанов Қаҳрамон Қурбандурдиевич,
Ўзбекистон миллий университети доценти,
иқтисодиёт фанлари доктори
Бурханова Шахноза Ботир қизи,
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
таянч докторанти

ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИНИНГ ЎЗГАРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

УДК: 335.152.4

МАМБЕТЖАНОВ Қ.Қ., БУРХАНОВА Ш.Б. ЎЗБЕКИСТОНДА АҲОЛИ ДАРОМАДЛАРИНИНГ ЎЗГАРИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Ушбу мақолада аҳоли даромадлари тушунчаси, шаклланиш манбалари, йўналишлари, даромадлар табақаланиши, табақаланишнинг юзага келиш сабаблари, даромадлар тенгсизлигини ифодаловчи кўрсаткичлар тизими ҳамда унинг мезонлари таҳлил қилинган. Шунингдек, Ўзбекистонда аҳоли даромадларининг ўзгариш тенденциялари, шаклланиш манбалари ва уларга таъсир қилувчи омиллар таҳлил қилиниб, соҳада мавжуд бўлган муаммолар аниқланган ва уларни бартараф қилиш ҳамда аҳоли даромадларини ошириш юзасидан илмий таклиф ва амалий тавсиялар берилган.

Таянч сўзлар: аҳоли сони, таркиби, даромадлари, Джини коэффициенти, жамиятнинг ижтимоий қиёфаси, кам таъминланганлик, камбағаллик, ижтимоий муаммолар, даромадлар тенгсизлиги.

МАМБЕТЖАНОВ К.К., БУРХАНОВА Ш.Б. ТЕНДЕНЦИИ ИЗМЕНЕНИЯ ДОХОДОВ НАСЕЛЕНИЯ В УЗБЕКИСТАНЕ

В данной статье анализируются понятие доходов населения, источники формирования, направления, неравенство доходов, его причины, система показателей, отражающих неравенство доходов и его критерии. Также анализируются тенденции изменения доходов населения в Узбекистане, источники их формирования и факторы, влияющие на них, выявляются существующие проблемы в сфере и даны научные предложения и практические рекомендации по их решению и увеличению доходов населения.

Ключевые слова: численность, состав и доход населения, коэффициент Джини, социальный образ общества, малообеспеченность, бедность, социальные проблемы, неравенство доходов.

MAMBETJANOV K.K., BURXANOVA SH.B. TRENDS IN THE INCOME OF THE POPULATION IN UZBEKISTAN

In the article is analyzed the concept of populations income, sources of incomes formation, trends directions, income inequality, the causes of inequality, a system of indicators reflecting income inequality and its criteria. There is also analyzed the trends of Uzbekistan population incomes change, the sources of incomes formation and the factors influencing them, identified existing problems in the field and gives scientific proposals and practical recommendations for solving them and increasing the incomes of the population.

Key words: the population incomes size and composition, Giny coefficient, social image of society, poverty, social problems, income inequality.

Кириш.

2020 йилда бошланган «Covid-19» пандемияси оқибатида сўнги уч йилликда дунёда 60 миллион одам ўта қашшоқ аҳволга ва миллионлаб инсонларнинг камбағаллик чегарасидан тушиб кетиши мумкинлиги прогноз қилинмоқда [11]. Ушбу ҳолат Ўзбекистонга ҳам тегишли бўлиб, 2020 йилда пандемия шароитида ижтимоий жиҳатдан муҳтож аҳолининг жами уй хўжаликларидаги улуши 8,0 фоиздан 21,0 фоизгача ортди [5]. Ушбу ҳолат республикада камбағаллик даражасини камайтириш дастурларининг самарадорлигини ошириш заруриятини вужудга келтирмоқда. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганларидек, «Ҳар қандай мамлакатда бўлгани каби бизда ҳам кам таъминланган аҳоли қатламлари мавжуд. Турли ҳисоб-китобларга кўра, улар тахминан 12-15 фоизни ташкил этади.... Бу борада халқаро мезонлар асосида камбағаллик тушунчаси, уни аниқлаш мезонлари ва баҳолаш усулларини қамраб олган янги методологияни яратиш лозим» [1]. Мамлакатимизда пандемиядан олдинги даврда ишсизлар сони 1 миллион 350 мингга яқин бўлган бўлса, пандемия шароитида ушбу кўрсаткич қарийб 2 миллион кишига етди. Бундан ташқари, ҳозирги кунда жаҳондаги ўта мураккаб вазият туфайли «...2020 йил охиригача Россия иқтисодиётидаги иш ўринлари сонининг 2 миллионга қисқариши мумкинлигини тахмин қилинмоқда» [6], бу эса, ўз навбатида, Ўзбекистон аҳолисининг даромадлари даражасига тўғридан-тўғри салбий таъсир кўрсатади. Мазкур ҳолатнинг олдини олиш эса, пухта ўйланган, илмий асосга эга бўлган ижтимоий сиёсат йўналишларини ишлаб чиқишни талаб қилади.

Тадқиқотнинг мақсади мамлакатда аҳоли даромадларининг ўзгариш тенденцияларини таҳлил қилиш асосида унинг турмуш даражасини оширишнинг устувор йўналишларини ишлаб чиқишга доир илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Илмий муаммонинг қўйилиши. Аҳоли даромадлари, унинг шаклланиш манбалари, йўналишлари, табақаланиши ва унинг юзага келиш сабабларини ўрганишга бағишланган илмий тадқиқотлар узоқ хорижлик Г. Бассо, М. Доллс, С. Бехрэндрт, Ж. Берг, Р. Мэркл, Б. Бабажаниян, Р. Бэттие каби олимларнинг илмий ишларида таҳлил этилган.

Яқин хориж мамлакатларида аҳоли даромадларининг табақаланиш жараёнлари ва ривожланиш

босқичлари, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг назарий-методологик асослари, хориж мамлакатларида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизими ва моделлари амал қилишининг хусусиятлари Н.А. Волгин, В.В. Антропов, С.В.Калашников ва бошқа олимлар томонидан ўрганилган.

Ўзбекистонлик А.В. Вахабов, Т.М. Ахмедов, Қ.Х. Абдурахмонов, Х.П. Абулқосимов, Н.М. Мажилов, Б.Х. Умурзоқов, Р.Р. Хасанов, М.К. Абдуллаева, Р.Ф. Джуманова, Н.Қ. Зокирова, М.А. Хакимова, Б.Ш. Хусанов, Н.Г.Муминов [15] ва бошқа иқтисодчи олимларнинг илмий ишларида иқтисодиётни эркинлаштириш шароитида аҳоли даромадларининг ўзгариш қонуниятларини аниқлаш методологияси, мамлакатда аҳоли турмуш даражаси ва сифатини баҳолаш йўналишлари, ижтимоий жиҳатдан муҳтож аҳоли қатламларини ижтимоий ҳимоя қилишнинг илғор хориж тажрибасидан мамлакатимиз амалиётида ижодий фойдаланиш имкониятлари каби масалалар тадқиқ этилган.

Аммо, шу билан биргаликда аҳоли даромадларини ошириш ва шу орқали улар ўртасидаги тенгсизликни бартараф қилишнинг иқтисодий механизмини такомиллаштиришга бағишланган илмий-назарий масалалар комплекс тарзда, тизимли, махсус тадқиқот объекти сифатида таҳлил этилмаган.

Тадқиқот методологияси. Тадқиқот жараёнида диалектик, тарихийлик ва мантиқийлик, таҳлил ва синтез, индукция ва дедукция, статистик, илмий абстракциялаш ва бошқа усуллар қўлланилган.

Таҳлил ва натижалар.

Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг жаҳон амалиёти таҳлили шуни кўрсатадики, бугунги кунда ҳар бир мамлакатда жамиятнинг ижтимоий жиҳатдан табақаланиши, унинг турли ижтимоий гуруҳ ва синфларга ажратилишини кузатиш мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитида жамиятнинг ижтимоий таркиби - мамлакатдаги ишлаб чиқариш ва ижтимоий муносабатлар тизимлари ўртасидаги мутаносибликдан келиб чиққан ҳолда давлатларда турли кўринишда бўлади [8].

Аҳолининг ижтимоий жиҳатдан табақаланишини таҳлил этишдан аввал, жамиятнинг ижтимоий қиёфаси тушунчасига аниқлик киритиб ўтиш мақсадга мувофиқ. Жамиятнинг ижтимоий қиёфаси аҳолининг ижтимоий табақаланиши иерархиясининг умумий кўриниши сифатида намоён бўлади. Халқаро экспертлар

1-жадвал. Жамиятнинг ижтимоий қиёфасини баҳолашда ижтимоий умумийлик шакллари ва белгилари [9]

Ижтимоий умумийлик шакллари, хусусиятлари ва белгилари		
Ижтимоий умумийлик турлари	Ижтимоий умумийликнинг ўзига хос хусусиятлари (ёки фарқлаш мумкин бўлган жиҳатлари)	Ижтимоий умумийлик белгилари
Гуруҳий	Жамиятнинг ижтимоий табақаланиши ва ишлаб чиқариш муносабатларидаги ўрни	Бандлик хусусиятлари (аҳоли даромадларини шакллантириш ҳолатлари)
Соҳавий	Ишчи кучи таклифи соҳаси (ишлаб чиқариш муносабатларида қўшилган қийматнинг яратилиши ва ишчи кучи сифати билан боғлиқ ҳолатлар)	Ишлаб чиқариш фаолияти йўналиши (ишлаб чиқариш муносабатларида фан сиғимкорлиги даражаси, юқори технологик маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳолати)
Миллий	Инсонлардаги миллий менталитет билан боғлиқ хусусиятлар	Инсоннинг ижтимоий келиб чиқиши, тили ва минтақавий хусусиятлари (ишлаб чиқариш муносабатлари учун)
Демографик	Аҳолининг ёши ва жинси билан боғлиқ хусусиятлари	Болалар, ёшлар, ўрта ёшдагилар, эркаклар, аёллар ва бошқа гуруҳлар
Минтақавий	Яшаш жойи билан боғлиқ хусусиятлар	Маъмурий-минтақавий бўлиниш бўйича белгилар
Оилавий	Қариндошлик муносабатларидаги хусусиятлар	Биргаликда яшаш, умумий рўзғор юритиш, ўзаро муносабатлар

томонидан амалга оширилган тадқиқотлар натижаларига кўра, жамиятнинг ижтимоий қиёфаси ижтимоий умумийлик турлари, унинг ўзига хос хусусиятлари ва белгиларида намоён бўлади (1-жадвалга қаранг).

Аҳолининг ижтимоий жиҳатдан табақаланишини вужудга келтирувчи сабабларни икки гуруҳга ажратиш мумкин [6]:

- инсонларнинг индивидуал-шахсий хусусиятлари – бу турдаги табақаланиш одатда бозор иқтисодиёти шароитида инсонларнинг у ёки бу даражада даромадга эга бўлишлари ўзларининг саъйи-харакатларига боғлиқлигини назарда тутди. Яъни, юқори малака ва касбий кўникмага эга бўлиш, инсонларнинг даромадларини ортишига олиб келади;

- миллий бойликни қайта тақсимлаш хусусиятлари – бу одатда ижтимоий таъминот хизматларини кўрсатиш орқали бозор иқтисодиёти шароитида кам таъминланган, ижтимоий жиҳатдан муҳтож аҳоли қатламларида боқимандалик кайфиятини уйғотиш эҳтимоли юқори бўлишига олиб келиши билан боғлиқ бўлиб, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг нофаол дастурларининг самарасизлигини назарда тутди.

Таҳлиллар кўрсатишича, ижтимоий-иқтисодий муносабатлар тизимида инсонларнинг мулкчилик шакллари ва уни жамғариш хусусиятлари, аҳоли

даромади ва истеъмоли даражаси, ҳокимият ва ундан фойдалана олиш имконияти, жамият аъзолари ўртасида обрў эътиборли бўлишга интилишлари каби омиллар жамиятнинг ижтимоий жиҳатдан табақаланишини вужудга келтиради [2].

Аҳолининг ижтимоий жиҳатдан табақаланиши ҳар бир мамлакат учун хос бўлган хусусият ҳисобланиб, унинг ижобий ва салбий оқибатлари мавжуд. Ижтимоий жиҳатдан табақаланишнинг ижобий хусусияти мамлакатда ўрта қатламни рағбатлантиришга қаратилган аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг фаол устувор дастурларини амалга оширилиши натижасида, жамиятнинг айрим ижтимоий гуруҳлари ўртасида рақобат кучаяди, мамлакат иқтисодиётида товар ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш самарадорлиги кўрсаткичи орта боради. Аҳоли даромадларининг ортиши жамиятнинг ижтимоий қиёфасини табақалаштиради ва такомиллаштиради. Шу билан бир қаторда, ҳукумат томонидан аҳолининг ижтимоий жиҳатдан кескин табақаланишини олдини олиш ва уни камайтиришга қаратилган ижтимоий дастурларнинг амалга оширилмаслиги қуйидаги салбий оқибатларга олиб келиши мумкин [3]:

- ижтимоий жиҳатдан муҳтож аҳоли сони ва норозиликларнинг ортиши;

- ижтимоий муаммоларнинг кўпайиши ва ижтимоий танглик ҳолатининг кучайиши;

2-жадвал. Ижтимоий табақаланиш индикаторлари тизими [10]

№	Ижтимоий табақаланишнинг ижтимоий барқарорликка салбий таъсири	Ижтимоий табақаланишни баҳолаш индикаторлари
1	Кам таъминланган аҳоли сонининг ортиши	Даромадларнинг (истеъмолнинг) табақаланиш кўрсаткичи: – даромадлар табақаланишининг дециль коэффициенти; – даромадлар табақаланишининг квинтиль коэффициенти; – фондлар коэффициенти; – джини коэффициенти; – иқтисодиёт тармоқлари бўйича даромадлар (иш ҳақи)ни табақаланиши; – минтақалар (ҳудудлар) бўйича даромадлар (иш ҳақи)ни табақаланиши; – ўртача ва минимал иш ҳақи ўртасидаги нисбат.
2	Даромадлар (харажатлар) тенгсизлигини кучайиши натижасида жамиятда ижтимоий кескинлик ва қарама-қаршилиқнинг ортиши	Мулкий табақаланиш индикаторлари
3	Давлат бюджетининг аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш, жумладан, таълим ва соғлиқни сақлаш хизматларини молиялаштириш харажатларининг ортиши	Кам таъминланганлик даражасини баҳоловчи индикаторлар
4	Жамиятнинг турли ижтимоий гуруҳлари, иқтисодиёт тармоқлари, минтақа ва ҳудудлар, шаҳар ва қишлоқ жойлари ўртасида номутаносибликнинг вужудга келиши	Жамиятнинг турли ижтимоий гуруҳлари ва иқтисодиёт тармоқлари бўйича бандликнинг табақаланиши кўрсаткичи
5	Меҳнат бозоридаги кескинликни ортиши (меҳнат бозоридаги талаб ва таклиф ўртасидаги мувозанатнинг бузилиши)	Жамиятнинг стратификациялашган, жумладан ўрта қатламнинг шаклланиш кўрсаткичлари
6	Истеъмол бозори ва ижтимоий инфратузилма ривожланишидаги тафовутлар	Минтақаларда, шаҳар ва қишлоқ ҳудудларида аҳолининг ижтимоий инфратузилма объектлари билан таъминланганлик кўрсаткичи

– давлатнинг аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш, жумладан соғлиқни сақлаш ва таълим тизимини қўллаб-қувватлашнинг молиялаштириш харажатларини ортиши;

– аҳолининг турли ижтимоий гуруҳлари, иқтисодиётнинг турли тармоқлари, қишлоқ ва шаҳар аҳолиси ўртасидаги ижтимоий қарама-қаршилиқнинг кескинлашуви;

– меҳнат бозорида танглик ҳолатини вужудга келиши, ташқи миграцияни кучайиши ва ишсизлик даражасининг ортиши;

– истеъмол бозоридаги мутаносиблик ва ижтимоий инфратузилманинг бузилиши.

Юқоридагиларни инobatга олган ҳолатда мамлакатда аҳолининг ижтимоий жиҳатдан кескин табақаланишини олдини олиш, ўрта қатламни ривожланишини рағбатлантириш ва жамиятнинг ижтимоий қиёфасини такомиллаштириш

мақсадида аҳолини ижтимоий ҳимоя қилишнинг иқтисодий механизми (солиқ сиёсати, ижтимоий таъминот ва бошқалар) дастаклари орқали жамиятдаги ижтимоий табақаланиш жараёнлари бошқариб борилади [4]. Ушбу ҳолат мамлакатда аҳолини ижтимоий табақаланиш индикаторлари тизимини ишлаб чиқилишини тақозо этади.

Таҳлиллар кўрсатишича, ижтимоий табақаланишнинг мамлакатдаги ижтимоий барқарорлик даражасига таъсир кўрсатиш доирасидан келиб чиққан ҳолатда, ривожланган ва ривожланаётган мамлакатларда аҳолини ижтимоий табақаланиш индикаторлари тизими ишлаб чиқилган (2-жадвалга қаранг).

Аҳолининг ижтимоий жиҳатдан табақаланишини комплекс тадқиқ этиш ва аниқ пировард натижага эришиш учун дастлаб мамлакатдаги ижтимоий табақаланиш билан боғлиқ

бўлган миллий ва хусусий компонентларни ажратиб олиш мақсадга мувофиқ. Иқтисодий адабиётда бозор иқтисодиёти шароитида аҳолининг ижтимоий табақаланишини ўрганишга қаратилган тадқиқотларда даромадлар кўрсаткичи етакчи ўринни эгаллайди [10]. Ушбу кўрсаткич халқаро ташкилотлар томонидан амалга оширилаётган илмий изланишларда мунтазам қўлланилиб келади.

Аҳоли даромадларининг табақаланиш ҳолатини қуйидаги индикаторлар орқали баҳолаш мумкин (2-жадвал, 1-пунктга қаранг):

- даромадлар табақаланишининг дециль коэффициентлари – 10 фоиз юқори даражада таъминланганларнинг ва 10 фоиз кам таъминланганларнинг максимал даромадлари ўртасидаги нисбат;

- даромадлар табақаланишининг квинтиль коэффициентлари – 20 фоиз юқори даражада таъминланганларнинг ва 20 фоиз кам таъминланганларнинг минимал даромадлари ўртасидаги нисбат;

- фондлар коэффициенти – энг юқори даромад олувчи ва энг кам даромадга эга бўлган аҳоли ўртасидаги нисбат;

- джини коэффициенти (даромадлар концентрацияси коэффициенти) – аҳолининг турли ижтимоий гуруҳлари ўртасида даромадларнинг тақсимланишини тавсифловчи индикатор;

- даромадлар (иш ҳақи) табақаланиши – иқтисодиёт тармоқлари ёки мамлакат ҳудуд ва минтақалари бўйича иш ҳақи (аҳоли даромадлари) тенгсизлигини тавсифловчи индикатор;

- ўртача ва минимал иш ҳақи ўртасидаги нисбат – аҳолининг ижтимоий гуруҳларининг даромад манбалари тенгсизлигини тавсифловчи индикатор.

Мамлакатимизда аҳолининг ижтимоий табақаланишини баҳолаш амалиёти Ўзбекистон Республикаси Давлат статистика қўмитасининг 2010 йил 24 декабрдаги “Уй хўжаликларини тадқиқ этиш методологиясининг низоми тўғрисида”ги 18-сонли Қарори асосида амалга оширилади. Ушбу низомга мувофиқ Ўзбекистонда аҳолининг ижтимоий табақаланишини тавсифлаш учун аҳолининг ўртача жон бошига тўғри келувчи пул даромадлари бўйича гуруҳланиши, аҳоли жами пул даромадлари ҳажмининг дециль ва квинтиль коэффициентлари бўйича гуруҳланиши, джини коэффициенти ва фондлар коэффициенти каби индикаторлар тизимидан фойдаланилади [4].

Ўзбекистонда амалга оширилаётган аҳолининг ижтимоий ҳимоя қилишнинг фаол дастурларини амалга ошириш аҳоли бандлигини таъминлаш ва улар даромадларини изчил ошиб бориши учун замин яратди. Мустақиллик йилларида мамлакатимиз аҳолиси табиий ўсишини юқори суръатларда бўлишига қарамай, амалга оширилган иқтисодий ислохотларнинг самарадорлиги ва меҳнат бозорида яратилаётган янги иш ўринлари аҳоли бандлиги даражаси барқарорлигини таъминлаш имконини берди. Жумладан, мамлакатимизда аҳолининг ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг манзиллилигини ошириш, ижтимоий жиҳатдан муҳтож оилаларга турмуш кечиришлари учун етарли даражада даромад келтирувчи меҳнат фаолияти билан банд бўлишлари учун шарт-шароитлар яратишга устуворлик қаратиб келинмоқда. 2010-2020 йилларда мамлакатимиз аҳолиси даромадлари таркиби такомиллашиб, ишлаб чиқаришдан олинган даромадлари 75,2 фоиздан 74,2 фоизга камайгани ва мол-мулкдан олинган даромадлари эса 3,1 фоиздан 3,5 фоизга етганлигини кузатишимиз мумкин. Бу эса, ўз навбатида, мамлакатимиз аҳолисининг турмуш даражасининг ортиши ва тадбиркорлик билан боғлиқ фаолиятдан даромад олиш имкониятини устун даражада ортиб бораётганлигидан далолат беради. Шу билан бир қаторда, аҳолининг умумий даромадларида ижтимоий трансфертлардан олинган даромадларнинг улуши ҳисобот даврида 24,8 фоиздан 0,5 фоиз пункт бирликда ортган ҳолда 25,3 фоизга тенг бўлди. Ушбу ҳолат бозор муносабатларини ривожланиши ва аҳолининг ижтимоий ҳимоя қилишнинг манзиллилигини кучайиб бораётганлигини акс эттиради (3-жадвалга қаранг).

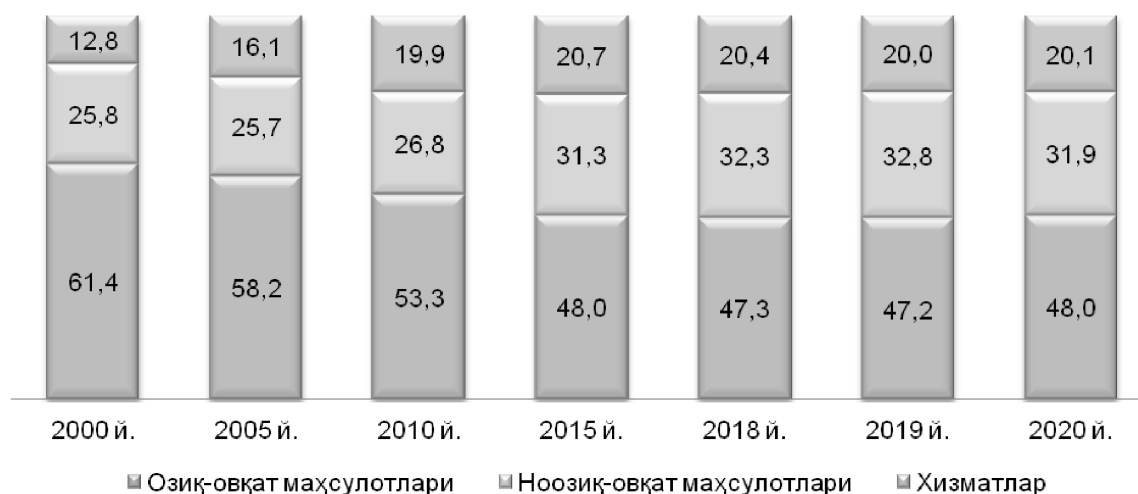
Юқорида келтирилган вазият ҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимида фаол дастурлар муҳим аҳамият касб этган ҳолда, жамиятда боқимандаликни қисқартириш ва аҳоли бандлигини рағбатлантиришга қаратилганлигидан далолат беради.

Мамлакатимизда аҳолининг ижтимоий ҳимоя қилишнинг фаол дастурларини амалга ошириш натижасида аҳоли даромадлари базаси мустаҳкамланиб, йилдан-йилга аҳоли истеъмол харажатлари таркибида ижобий ўзгаришлар содир бўлиб, унда ноозиқ-овқат ва хизматларга қилинаётган харажатларнинг улуши ортиб бормоқда. Жумладан, 2000-2020 йилларда аҳолининг истеъмол харажатлари таркибида озиқ-овқат маҳсулотлари харажатлари 13,4 фоизга

3-жадвал. Ўзбекистонда аҳоли умумий даромадларининг таркиби
(фоиз ҳисобида) [3]

№	Кўрсаткичлар номи	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020
	Умумий даромадлар, жами	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
	шу жумладан:							
I	Бирламчи даромадлар	75,2	75,6	79,7	84,0	79,1	76,1	74,7
	шундан:							
1.1.	Ишлаб чиқаришдан олинган даромад	96,9	96,8	96,5	96,3	95,7	96,9	96,5
1.2.	Мол-мулкдан олинган даромад	3,1	3,2	3,5	3,7	4,3	3,1	3,5
II	Трансфертлардан даромадлар	24,8	24,4	20,3	16,0	20,9	23,9	25,3

1-расм. Ўзбекистонда аҳолининг истеъмол харажатлари таркибининг ўзгариши (жамига нисбатан
фоизда) [3].

камайиб, ноозиқ овқат маҳсулотлари сотиб олиш харажатлари 6,1 фоизга ва хизматлар харажатлари эса 7,3 фоизга ортди. Ушбу жараён аҳолини турмуш даражаси яхшиланиб, унинг таркибида камбағаллар улушини қисқариб, ўрта синф вакиллари қисми барқарор суръатларда ортиб бораётганлигини ифодалайди. Аҳоли турмуш даражасини яхшиланиб уни истеъмоли харажатлари таркибида озиқ-овқат маҳсулотлари улуши 61,4 фоиздан 48,0 фоизга, ёки 13,4 пунктга қисқармоқда, аксинча, ноозиқ-овқат ва хизматларни сотиб олиш учун сарфланаётган харажатлар кескин ортмоқда (1-расмга қаранг).

УХДС¹ маълумотлари таҳлили кўрсатишича, яшаш қийматининг ўсиш даражаси ўртача даромадлар ўсишига мутаносиб бўлади. Айни пайтда алоҳида гуруҳлар бўйича таҳлиллар, яшаш қийматининг ўсишига жуда таъсирчан бўлган

¹ Уй хўжаликлари харажатлари ва даромадлари бўйича сўров (Тахр).

аҳоли гуруҳлари мавжудлигини кўрсатди, жумладан [5]:

- харажатлари миқдори умумий даромадларидан юқори бўлган уй хўжаликлари;
- кам даромадли ва юқори даражадаги молиявий мажбуриятларга эга уй хўжаликлари;
- қатъий белгиланган даромад олувчи уй хўжаликлари, шу жумладан, нафақа олувчилар.

Юқоридаги маълумотларнинг қиёсий таҳлили кўрсатишича, мамлакатимизда жамиятнинг ижтимоий қиёфаси ва таркиби йилдан йилга такомиллашиб бормоқда. Бу эса, ўз навбатида, аҳоли даромадлари, истеъмол харажатлари таркиби ва аҳолининг узоқ муддат фойдаланиладиган буюмлар билан таъминланганлигида ўз аксини топмоқда. Шу ўринда ҳукуратимиз томонидан аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш дастурларини амалга ошириш ва жамиятда ўрта қатлам ривожланишини рағбатлантиришга қаратилган чора-тадбирларининг самарасини кўриш мумкин бўлади.

Хулоса.

1. Аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш бора-сидаги олиб борилган илмий тадқиқот натижалари кўрсатишича, аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш – бу ҳар бир мамлакатнинг ўз фуқаролари олдидаги масъулияти ва ижтимоий мажбурияти ҳисобланади.

2. Мамлакатимизда амалга оширила-дан аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш ва аҳоли даромадларини шакллантиришга қаратилган фаол ижтимоий ҳимоя дастурларини янада манзиллиги ва самарадорлигини ошириш учун минтақаларнинг ўзига хос хусусиятларини инобатга олган ҳолда минтақавий ижтимоий ҳимоя дастурларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

3. Моддий ресурслар танқислиги ҳолатида яшаётган аҳоли гуруҳларига мамлакатдаги ижтимоий-иқтисодий хусусиятларни инобатга олган ҳолда бир ой (30 кун) давомида етарли даражада уй-жой билан таъминланганлик; уй-жой коммунал, табиий газ, электр таъминоти хизматларидан фойдаланганлик учун тўловларни тўлаш; тоза ичимлик суви билан таъминланганлик; аҳолига кўрсатиладиган ижтимоий хизматлардан тўлиқ фойдаланиш имконияти; маиший техника воситалари (кир ювиш машинаси, чангютгич, рангли телевизор) билан таъминланганлик; уяли алоқа ёки телефон; гўшт ва гўшт маҳсулотлари

ўрнини босувчи маҳсулотларни Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан берилган тавсияларга кўра ўрнатилган меъёрда (бир ойда 1 кишига 1 кг (суяк-сиз) мол гўшти) истеъмол қилиш; камида икки мартали тасодифий харажатларни қоплаш. сак-киз ҳолатдан камида учтасидан маҳрум бўлган уй-хўжаликларини киритиш мақсадга мувофиқ. Бундай аҳоли гуруҳлари мамлакатдаги ўртача турмуш фаровонлиги кўрсаткичидан паст даражада истиқомат қилаётган аҳоли гуруҳлари ҳисобланиб, уларни ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ўз навбатида жамиятда ўрта синфни рағбатлантиришда ижобий натижаларга эришиш имконини беради.

4. Бозор муносабатлари ривожланиши жараёни ва иқтисодий рецессия шароитида аҳолининг ижтимоий жиҳатдан муҳтож қатламларини ҳимоя қилишдаги давлатнинг ижтимоий вазифа ва мажбуриятларини босқичма-босқич қисқартириб, бюджетдан ташқари мақсадли ижтимоий фондлар ва хайрия жамғармалари зиммасига ўтказиб бориши мамлакатда аҳолини ижтимоий ҳимоя қилиш тизимининг иқтисодий механизмини такомиллаштириш ва самарадорлигини ошириш имконини бериб, ижтимоий давлатни шакллантириш йўналишига ташланган муҳим қадам ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси. 25.01.2020. www.uza.uz
2. Ахмедов Т.М., Ибрагимова Н.М., Сафарова Н.Н., Ахмедова М.А., Набибуллаева Р.З., Н.М. Юлдашева. Методологические вопросы разработки долгосрочной стратегии повышения уровня жизни населения Узбекистана: монография. – Т.: «NISO POLIGRAF», 2019 – 162 с.
3. Аҳоли турмуш даражаси ва инфляция. Ахборот-таҳлилий маълумот. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. – Т. 2020 й. https://cbu.uz/upload/iblock/926/Turmush_darazhasi_va_inflyatsiya.pdf
4. Бахтиёр Б.Б. Ўзбекистонда аҳолининг ижтимоий жиҳатдан табақаланиш мезонлари ва тенденциялари. // «Иқтисод ва молия» журнали. Тошкент, 2018. - № 10. 32-41-б. (08.00.00; № 18).
5. Марказий банк асосий ставкасини кўриб чиқиш бўйича Пул-кредит сиёсати таҳлили. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки. – Т. 2020 йил 23 июль. https://cbu.uz/upload/iblock/3cd/Markaziy-bank-asosiy-stavkasini-korib-chiqish-boyicha-Pul_kredit-siyesati-tahlili.pdf
6. Россияда мигрантларнинг чиқиб кетиши кузатилмоқда, мамлакат иқтисодиёти 2 миллионгача иш ўрнини йўқотиши мумкин // <https://kun.uz/59221060>
7. Ўзбекистонда пандемия вақтида ишсизлар сони қарийб 2 миллион кишига яқинлашди // <https://www.gazeta.uz/uz/2020/06/08/jobless/>

8. Abdullayev Suyun Artikovich, Ways to improve the methods of calculating territorial indicators of the national accounting system // Journal of Contemporary Issues in Business and Government Vol. 27, No. 6, 2021 https://cibgp.com/article_12105.html P-ISSN: 2204-1990; E-ISSN: 1323-6903 DOI: 10.47750/cibg.2021.27.06.012

9. Bakhodir Ugli, B.B. Prospects for reducing social need in Uzbekistan. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol. 24, Issue 04, 2020. ISSN: 1475-7192. pp. 1825-1835. (The impact factor for the journal is 0.13)

10. Basso, G.; Dolls, M.; Eichhorst, W.; Leoni, T.; Peichl, A. 2012. "The effects of the recent economic crisis on social protection and labour market arrangements across socio-economic groups", in Intereconomics, Vol. 47, No. 4, pp. 217–223.

11. Beattie, R.; McGillivray, W. 1995. "A risky strategy: reflections on the World Bank report Averting the old age crisis", in International Social Security Review, Vol. 48, No. 3–4, pp. 5–23.

12. Berg J. 2015a. "Labour market institutions: The building blocks of just societies", in J. Berg (ed.): Labour markets, institutions and inequality: Building just societies in the 21st century (Geneva, ILO; Cheltenham, Edward, Elgar), pp. 1–38.

13. "Ijtimoiy siyosat". O'quv qo'llanma i.f.d., prof, A.V. Vaxabovning umumiy tahriri ostida. – Toshkent: "MUMTOZ SO'Z", 2019. 312 bet.

14. <https://www.vsemirnyjbank.org/ru/news/press-release/2020/06/08/covid-19-to-plunge-global-economy-into-worst-recession-since-world-war-ii>

15. Nozim Muminov., Tatyana Kim., Farmonqul Egamberdiyev., Anastas Ambartsumyan (2020). THE WAYS OF IMPROVEMENT OF LIVING STANDARDS. International Journal of Psychosocial Rehabilitation. Vol. 24, Issue 04, 1950-1953. ISSN: 1475-7192. DOI: 10.37200/IJPR/V24I4/PR201305